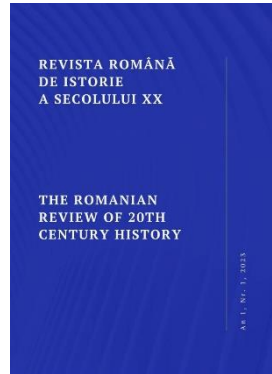

Revista română de istorie a
secolului XX
•
The Romanian Review of 20th
Century History

No. 1/2023

Extract from `Recenzii și note bibliografice` section of no.1/2023 issue

URL: <https://revista.cis20.ro/rrisxx-1-2023/>

Published under the aegis of the [Centre for 20th century history](#), Faculty of History,
"Alexandru Ioan Cuza University" of Iași

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023
ISSN 3008 – 5071

propune o preluare a soluțiilor occidentale, susținând soluționarea crizei demografice prin „importul de imigranți non-europeni” (p. 291).

Odată cu parcurgerea acestui punct final al cărții avem posibilitatea de a stabili și publicul țintă căruia i se adresează textul. Stefano Bottoni a publicat lucrarea în limba engleză în anul 2017, fiind prea densă și complicată pentru o audiență obișnuită. Pentru a valorifica pe deplin bagajul informațional oferit de autor sunt necesare unele cunoștințe minimale din partea cititorului. Volumul *Lungul drum spre Occident* se adresează preponderent studenților și cercetătorilor interesați de un chestionar recent al trecutului est-european. În contextul efectuării traducerii din anul 2021 de către Ana Maria Gruia, autorul a profitat pentru a realiza o actualizare a „datelor economice și demografice, pentru a corecta câteva erori factuale și de tipar, dar și pentru a adăuga unele evenimente și citate noi” (p. 9). Cartea este o reușită solidă, a unui istoric important al Europei de Est.

Andrei-Mihai RÎPANU*

Sergiu Musteață, *Anul 1918 în emisiunile Europei Libere (1955-1991)*, Chișinău, Editura Arc, 2018, 435 p.

Volumul de față este unul pe cât de inedit pe atât de provocator. Evenimentul astral al României, Marea Unire din 1918, și postul de Radio Europa Liberă sunt două piese dintr-un desfășurător cronologic ale cărui concluzii erau prezentate unilateral. Modul în care, succesiv, istoricii și autoritățile regimului totalitar s-au raportat la evenimentele anului 1918 era oarecum cunoscut. Studiile de profil au lămurit multe dintre avatarurile istoriografiei din perioada comunistă, în privința abordării unirii anului 1918, începând cu Roller și terminând cu istoricii oficiali care au gravitat în jurul familiei Ceaușescu. Le-au fost demascate ideologia și interesele în raport cu comunitatea internațională sau cu defuncta URSS. În schimb, o imagine asupra istoricilor români din străinătate, ai perioadei 1950-1990, și perspectiva unora dintre actorii momentelor anului 1918 sau a martorilor interbelici, care au avut șansa supraviețuirii în afara lagărului comunist, lipseau tabloului de ansamblu. Antologia

* Doctorand al Facultății de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Recenzii și note bibliografice

reunită de istoricul Sergiu Musteață suplinește această lacună și ne arată o secvență a exilului românesc, în etapa raportării la Marea Unire și la semnificațiile sale.

Deși a instituit o cultură orală, emisiunile postului de radio Europa Liberă⁴ constituie o referință obligatorie pentru înțelegerea atmosferei acelor ani. Ascultate în regim clandestin, temele abordate la microfonul postului radiografiau închiderea din lagărul comunist și, mai ales, ofereau o alternativă inventarului limitat și ideologizat al subiectelor interne. A fi „agent al Europei Libere”, deci un agitator împotriva ordinii publice, era de obicei acuzația lansată împotriva intelectualilor care încă credeau în spiritul democratic. Cu atât mai mult sunt importante accentele postului asupra unor teme interbelice, cu cât discutarea acestora era interzisă în România lui Dej sau Ceaușescu.

Sergiu Musteață este unul dintre cei mai prolifici istorici ai Republicii Moldova și ai României. Ajungând la vârsta maturității profesionale, în portofoliul său se numără numeroase volume a căror tematică a completat formația inițială, cea de arheolog medievist⁵. Evoluția și legislația patrimoniului⁶, istoria învățământului⁷, anii terorii staliniste în Basarabia⁸, istoria Chișinăului⁹ sau manualele școlare stau

⁴ Postul de Radio Europa Liberă a avut prima emisiune pe 4 iulie 1950, fiind destinat țărilor central și est-europene aflate sub ocupația sovietică; Radio Liberty s-a înființat în anul 1951, fiind destinat publicului din republicile URSS. În anul 1976, cele două se unesc, postul fiind cunoscut sub sigla RFE/RL (*Introducere*, p. 9).

⁵ S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistean în secolele VIII-IX*, Monografia ANTIM I, Chișinău, Editura Pontos, 2005.

⁶ S. Musteață, (editor), *Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale*, Chișinău, Editura Ruxanda, 2010; S. Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic. Studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii*, Monografia ANTIM IV, Chișinău, Editura Pontos, 2008.

⁷ S. Musteață, *Educația istorică între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

⁸ S. Musteață, I. Cașu, (editori), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, Editura Cartier, Colecția Cartier istoric, 2011.

Recenzii și note bibliografice

mărturie eforturilor sale de a-și onora deopotrivă magistrii de pe ambele maluri ale Prutului dar și spațiile formatoare. În afara României, bursele din SUA¹⁰ și Germania, cele mai consistente ca perioadă, pe lângă cele din Ungaria, Grecia sau Suedia i-au asigurat lui Sergiu Musteață șansa unei documentări solide și, mai ales, a unei alte abordări metodologice, confirmată de numeroasele studii publicate în revistele sau volumele colective din străinătate.

Nu i-au fost străine nici sarcinile administrative sau cele din registrul civic, asumând plenar unele dintre convulsiile care au marcat ultimele două decenii ale istoriei Republicii Moldova. Sergiu Musteață a fost decan al Facultății de Istorie-Geografie din cadrul Universității Pedagogice „Ion Creangă” din Chișinău, director al Institutului de Istorie din capitala Republicii Moldova, reprezentantul ei în forurile internaționale privind patrimoniul¹¹, a fost membru în Comisia de istorici care a analizat regimul dictaturii sovietice, dar și expert în educație și comisiile de lucru ministeriale ale Basarabiei, fondator și președinte al Asociației tinerilor istorici din Republica Moldova (ANTIM)¹², și deopotrivă inițiator al manifestărilor *Identitățile Chișinăului*, în urma cărora a coordonat cele șapte volume apărute. Probabil, aria preocupărilor domniei sale este una mai largă, dar enumerarea aceasta are darul de a contura doar dinamismul istoricului și vocația sa de ctitor al unor proiecte solide, de durată, în spațiul cultural și istoriografic de peste Prut. Recent, domnul Musteață a primit invitația a fi parte a corpului didactic al

⁹ Începând cu anul 2011, alături de domnul Alexandru Corduneanu, este editorul seriei „Identitățile Chișinăului”, care însumează astăzi șapte volume despre istoria orașului.

¹⁰ A fost bursier Fulbright sau al Institutului pentru o Societate Deschisă în SUA, la Universitățile Maryland, respectiv Berkeley și Stanford.

¹¹ Membru al ICOMOS-Moldova din anul 2009, începând din anul 2015 este directorul pentru Basarabia al instituției ONU privind protejarea patrimoniului.

¹² În această calitate a asumat provocatoare sarcini editoriale, fiind editorul revistelor *Analele ANTIM* și *Plural*, în timp ce seria *Monografii ANTIM*, pe care o coordonează și în care a publicat unele din propriile cărți, numără 15 contribuții monografice, în timp ce seria *Documente necunoscute* înregistrează 12 astfel de volume.

Recenzii și note bibliografice

Universității Valahia din Târgoviște, acolo unde asumă sarcinile îndrumării tezelor de doctorat din domeniul istoriei învățământului sau al arheologiei medievale. La toate acestea, trebuie adăugate zecile de volume și sutele de articole și intervenții, care-i rezumă imensul travaliu din ultimele aproape trei decenii. Mereu „pe drum”, domnul Sergiu Musteață este o prezență constantă a centrelor istoriografice ale ambelor maluri ale Prutului și un istoric apreciat de catedrele de istorie ale universităților europene sau nord-americane, care studiază spațiul românesc și est-răsăritean.

Volumul de față se înscrie într-o serie mai largă, inaugurată de domnul Musteață începând anul 2013, odată cu derularea proiectului „Pe urmele Europei Libere”, proiect susținut de către Institutul pentru o Societate Deschisă, în urma căruia istoricul a putut consulta arhiva fostului post de Radio, aflată la Hoover Institution Library/Archive de la Universitatea din Stanford, SUA. O altă parte a arhivei, cea legată de munca de cercetare derulată sub egida Radio Europa Liberă se află la Budapesta, la Open Society Archives. La Hoover Institution se regăsesc transcriptele emisiunilor difuzate pe post, începând cu anul 1945 și terminând cu anul 1995, momentul mutării sediului la Praga. Nota distinctivă a profilului radioului era aceea că emisiunile erau înregistrate, textul intervențiilor fiind aprobat anterior de către directorii de emisie. Diriguitorii postului din SUA se asigurau astfel că nu se putea naște un conflict diplomatic. În cele două instituții care gestionează mărturiile audio sau scrise se păstrează o arhivă incompletă, lipsind nu doar textul emisiunilor din perioada 1961-1973, dar și serii întregi din emisiunile „Political Program”, „Comunist World” sau „Panorama” (*Introducere*, p. 10). În secvența Radio Europa Liberă păstrată la Universitatea din Stanford, sunt teaurizate inclusiv benzile radiofonice cu înregistrările emisiunilor. Astăzi, acestea sunt în curs de digitalizare și, cel mai probabil, vor putea fi introduse în circuitul științific.

Pe lângă cele două arhive, Sergiu Musteață a avut șansa să consulte arhivele particulare ale unora dintre foștii angajați ai postului, atât în colecțiile private ale acestora cât și în biblioteci publice. Arhiva de la Hoover Institution a fost o sursă de valorificat extrem de prețioasă. Astfel încât scopul inițial s-a lărgit cu teme care au depășit spațiul Basarabiei, subiectele despre Paul Goma la Europa Liberă sau profilul

Recenzii și note bibliografice

jurnalistului basarabean Efim Crimerman s-au conturat în timp, ilustrându-se ulterior în volume consistente¹³.

La sărbătorirea Centenarului, cred că nu a surprins faptul că istoricul Sergiu Musteață a editat un volum cu transcriptul emisiunilor despre anul 1918 în grila de programe ale postului. Valoarea de document a volumului este datorată contextului în care au avut loc acele emisiuni. Nu sunt doar simple intervenții radiofonice ci, așa cum a explicat istoricul în *Introducere* și în intervențiile ulterioare pe marginea volumului, valoarea acestora este datorată realități imediate în care s-au produs: „sărbătoarea Unirii în diaspora s-a transformat nu odată în manifestații anticomuniste de protest în fața ambasadelor României sau URSS din marile capitale ale Occidentului”. Faptul că istorici importanți, ca George Ciorănescu, Adolf Armbruster sau Vlad Georgescu, dar și unii dintre foștii membri ai Sfatului Țării, cazul Anton Crihan, sunt consemnați în luările de poziție sau în interpretările asupra momentului oferă cărții o valoare aparte. Era comentat, cu acribie uneori, modul în care, în țară, istoricii se raportau la Mare Unire; de exemplu, în 1959, era analizat un studiu a lui Andrei Oțetea, care trecuse sub tăcere unirea Bucovinei și Basarabiei (p. 21). Subiectul anului 1918 a fost „atacat” în majoritatea emisiunilor, cu o frecvență anuală, nu doar în cele cu tentă istorică, precum „Istoria României”, sau „Perspective istorice”, emisiuni demarate odată cu mijlocul anilor '70 (p. 10). La fel cum arhiva pierdută a 13 ani de emisie, pentru perioada 1961-1973, pune pe orice cititor într-o stare de așteptare, frânturi rămase în unele arhive private poate vor suplini acest vid de documentare.

Într-un solid studiu introductiv (p. 9-60), istoricul propune o primă radiografie a materialului documentar prezentat în paginile volumului. Sunt editate 96 de emisiuni, din care 26 pentru perioada 1955-1960, și 72 din etapa 1974-1991. Abordarea anului 1918 în emisiunile postului poate fi împărțită în trei mari secvențe cronologice. O ideologie a raportării la însemnătatea Marii Uniri s-a impus contextual la microfonul de la Munchen sau Praga, sediile succesive ale RFE/RL. Anii 1950-1960 sunt cei în care accentele au fost cele mai percutante, în care

¹³ Sergiu Musteață, *Basarabeanul bruiat de KGB. La microfonul Europei Libere - Efim Crimerman, 1981-1990*, Chișinău, Editura Arc, 2017, 2 vol.

atât jurnaliștii cât și membrii exilului românesc denunțau desfășurările instituite de finalul războiului, solicitând reîntregirea României. Perioada anilor 1970-1980 este marcată de dezbaterile privind impunerea acordurilor de la Helsinki și de o diminuare a interesului pentru subiectul Marii Uniri. După anul 1985, istoricul a documentat o revenire în scenă a temei, pe fondul deschiderii operate de regimul Gorbaciov față de drepturile individuale și ale comunităților naționale din fosta URSS.

Este o secvență a activității departamentului românesc a postului de radio Europa Liberă, abordând teme ale istoriei care nu se puteau discuta în România comunistă. S-a reușit, în felul acesta, să fie menținută trează conștiința libertății și speranța unui viitor democratic pentru un public prizonier în lagărul comunist. Avem în față un volum de documente radiofonice, care a devenit un instrument indispensabil oricărei recuperări istoriografice a sărbătorii Marii Uniri.

Cătălin BOTOȘINEANU*

Cornel-Constantin Ilie, *Un tablou pentru tovarășu`. Pictura, Ceaușescu și cultul personalității*, cu fotografii de Marius Amariei, Onești, Magic Print, 2018, 219 p.

Pictura și cultul personalității se prezintă într-o relație cu totul deosebită sub regimurile totalitare, cu atât mai mult în comunismul românesc. Fără a ne propune o analiză aprofundată asupra acestei dezbateri, evocăm însă perspectiva criticului de artă și filozof francez Laurent Devèze cu privire la relația dintre cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu și produsele artistice, conturând pentru cazul românesc prezența unei obsesii a autoportretului¹⁴. Picturile realizate în baza comenzilor cuprindeau o imagine comună, a *Conducătorului*, singurele particularități rezumându-se doar la numele artistului care l-a imortalizat sau a stilului de creație. De altfel, Laurent Devèze considera că „Pictorul avea dreptul să fie chiar și cubist, din moment ce tabloul său l-ar fi reprezentat pe Conducător coborînd scările”, fapt care avea să fie

* Arhivist, dr., Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale.

¹⁴ Laurent Deveze, „Ceausescu ou l'art du portrait: essai sur l'art officiel roumain, 1965-1989”, în *Sources. Travaux historiques*, no. 20, 1989, p. 79.